

Рад саопштен на Првом Конгресу педагога Републике Српске „Развој педагошке науке и реформске промјене у образовању и васпитању“, одржаном на Јахорини од 25 - 27. јуна .2009. године у организацији Друштва педагога РС

УТИЦАЈ ИМПЛИЦИТНИХ ОБРАЗОВНИХ ПОЛИТИКА НА МАРГИНАЛИЗАЦИЈУ МАЛЕ ДЈЕЦЕ

Др Тамара Прибишев Белеслин,

Универзитет у Источном Сарајеву

Педагошки факултет у Бијељини

Стака Николић,

Републички педагошки завод Бања Лука

Резиме

Валови промјена у образованом систему захваћени глобализацијом и ЕУ интеграцијом стигли су коначно и до предшколства, затекавши га у тешком стању. Неразвијеност друштвене свијести о значају раног учења и правима мале дјеце на квалитетно васпитање и образовање, неразвијеност мреже институционалног предшколског васпитања и образовања, здраворазумске и личне „теорије“ и „праксе“ које владају у дјелатности, потпомогнуте недовољним и неартикулисаним академским истраживачким парадигмама, финансирање „на кашичицу“, централизам у управљању и менаџмент успостављен дијелом на волонтаризму, неразумијевању значаја васпитно-образовног рада с дјецом предшколског узраста и пренаглашен значај социјализације и матурације дјеце и др., о чему говори рад, потврђују тезу да је маргинализација као начело дубоко укоријењена у структурама и полугама моћи оних који доносе одлуке за своје најмлађе грађане. Рад се бави квалитативном анализом мишљења већег броја заинтересованих актера: родитеља, васпитача, стручних сарадника, менаџмента, представника локалне заједнице из образовног и социјалног сектора и невладиних организација, у

правцу стварања јасне интегрисане образовне политике у области предшколства.

Кључне ријечи: стање у предшколству РС, маргинализација дјеце, образовна политика у области предшколства.

1. СТАЊЕ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ ДАНАС – ПРОСТОР МАРГИНАЛИЗАЦИЈЕ МАЛЕ ДЈЕЦЕ

До недавно, до успостављања законске регулативе крајем 2008. године, предшколство је било у интересорној надлежности између Министарства здравља и социјалне заштите и Министарства просвјете и културе Републике Српске, и дјелимично регулисано Законом о дјечијој заштити, као и одређеним подзаконским актима и правилницима, не ријетко из седамдесетих година прошлог вијека (Анализа стања 2006:3). Доношењем Закона Министарству просвјете и културе је формално припала одговорност за дјелатност која је скромно развијена, дијелом разорена ратним дешавањима, дијелом импровизирана произвољним „тумачењима потреба предшколске дјеце од стране некомпетентних лица и општег друштвеног односа према једној великој групацији својих грађана који нису у стању да се сами изборе за своја права“ (Анализа стање, 2006:3).

У првој деценији XXI вијека, предшколство је запостављен и маргинализован ниво образовања (Акциони план, 2002:28; Радна група, 2003:4), простор кршења елементарних дјечијих права и успостављања грађанске неравноправности, одржаван најчешће на паушалним и произвољним виђењима

и одлукама локалних самоуправа у чијој је надлежности оно било и још увијек делимично јесте (нарочито по питању политичког управљања и манипулисања у јавном сектору, као и у области суфинансирања, јер знатан дио боравка дјецe у вртићима партиципирају родитељи). У том периоду систем васпитања и образовања, на нивоу основног образовања, је прошао кроз најрадикалнију реформу проширивањем трајања са осам на девет година и укључивања шестогодишњака у обавезно основношколско образовање, што је био захват урађен готово „преко ноћи“.

Одласком једне генерације из предшколства, традиционално укоријењена концепција „малих школа“ и „припреме деце за полазак у школу“ које слиједи након „чувалишта“, се спустила на ниже генерације, стварајући програмску (курукуларну) конфузију система који се и тако успоставио на хаосу и „личним имплицитним програмима“ оних који су радили са дјецом.

Крајем 2008. године, Министарству просвјете и културе повјерена је брига за благостање, развој и учење дјецe предшколског узраста, и у фази је успостављање и грађења његових капацитета и визије шта ће радити са предшколцима, али без обавеза и било каквих назнака о одговорности око финансирања овог дијела система васпитања и образовања, што доводи у питање могућност визије о правцима развоја, ширења и јачања институционалног предшколског васпитања и образовања. Закон је врло прецизан и савремен у многим аспектима који регулишу ову област (васпитна филозофија, програмска основа, укључивање заинтересованих страна, регулисање кадрова и сл.), Међутим, новом законском регулативом, сиромашна дјецa, дјецa из маргинализованих група и посебно руралних крајева - дјецa чији родитељи немају могућности да плате пратиципацију за образовање, имаће само

формално право на предшколско васпитање и образовање, али ће им оно бити недоступно и суштински укинuto. Имајући то у виду, постоји опасност да дјеца предшколског узраста постану невидљива за оне који доносе одлуке (осим у здравственој и социјалној заштити), а функција предшколског васпитања и образовања као друштвене бриге о дјечи и подршка родитељима у бризи и подизању дјеце, више није ни маргинализована, него је у потпуности искључена. Међутим, демократско друштво које још није прешло у пунољетство, какво је наше, говори о томе да је бољи било какав закон од никаквог, тако да је предшколски естаблишмент, заправо, новим законом (и пратећим актима који су у фази израде) добио једну сигурну основу за свој напредак и развој.

Јер, још је 2002. године (Акциони план, 2002:28) наговијештено да би у предшколском васпитању и образовању до 2010. године требало направити најрадикалније мјере, и повећати институционалне образовне капацитете до 20% обухвата (иако се у истом документу таква мјера сматра дискриминаторском према дјечи предшколског узраста, али је сигурнији почетни напор да се досегне ниво развијених земаља). Нажалост, 2008. године је рађена ревизија Акционог плана, па свјесни стања и немогућности достизања задатог циља (20% обухвата дјеце до 2010), та мјера је изостављена. Мјера је била постављена уз процјену да у Босни и Херцеговини мање од 10% дјеце до поласка у школу има могућност да се упише у предшколску установу, а у Републици Српској у једном периоду, тај проценат се спустио и испод 5% укупне популације (Радна група, 2003:4). Према подацима из годишњих програма рада предшколских установа из радне 2007/08. године број дјеце обухваћене предшколским васпитањем и образовањем је око 10% деце (око

6500 деце од шест месеци до поласка у школу), од чега је у јавном сектору око 9%, а у приватном 1%.

Чињеница да је БиХ, па тиме РС, последња у Европи по обухвату дјеце институционалним предшколским васпитањем и образовањем довољно говори о „маћехинском“ односу државе, односно образовних власти РС према дјелатности предшколства, стварајући амбијент у коме се дјеца предшколског узраста, иначе носиоци права прокламованих Конвенцијом о правима дјетета, социјално искључују и стављају изван маргина друштва.

2. ЈАВНЕ ДИСКУСИЈЕ: СВРХА, ЦИЉЕВИ И ТОК

Први пут у историји предшколског васпитања и образовања у Републици Српској, у 2008. години јавно се почело дискутовати о стању и перспективама ове дјелатности из угла стварања закона о предшколском васпитању и образовању. Циљеви на којима су организоване јавне дискусије у фокус групама били су: (1) јаснија визија о реформским кретањима у подсистему предшколског васпитања и образовања Републике Српске; (2) оснаживање социјалног контекста у коме се води брига о дјечи предшколског узраста; (3) промоција значаја предшколског васпитања и образовања као основног права дјетета, и првог и темељног нивоа цјеловитог развоја дјетета и цјеложивотног учења; (4) промоција права и статуса дјеце предшколског узраста у локалној заједници и друштву уопште; (5) једнака доступност предшколском образовању за сву дјецу (у урбаним и руралним срединама) и подијељена одговорност за развој мреже предшколских установа на свим нивоима и међу свим актерима; (6) дијељење знања и искуства о предшколском васпитању и образовању; (7) приједлози који

ће допринијети изради квалитетнијег Закона укључујући све актере, с посебним нагласком на глас родитеља.

Јавне дискусије, уз подршку и организацију OSCE (Mission to Bosnia and Herzegovina), одржане су у периоду од 25. марта до 18. априла 2008. године у пет регија РС које су обухватиле сљедеће општине и град: (1) Лакташи, Србац, Прњавор и Градишка; (2) Приједор, Козарска Дубица, Нови Град и Костајница; (3) Бања Лука, Челинац, Котор Варош, Мркоњић Град, Шипово и Кнежево; (4) Гацко, Требиње, Љубиње, Невесиње и Билећа; (5) Соколац, Пале, Рогатица, Источно Сарајево, Вишеград и Фоча.

У свим јавним дискусијама учествовале су 74 заинтересоване особе и то: 11 родитеља дјеце из јавних предшколских установа; један родитељ дјетета из приватног вртића; два представника удружења родитеља дјеце са посебним потребама; предсједница Скупштине општине Приједор; девет начелника за друштвене дјелатности; 23 директора јавних предшколских установа; 22 васпитача / ица из јавних предшколских установа; два власника приватних дјечијих вртића и двије стручне сараднице – педагози.

Јавне дискусије су почињале двадесетоминутним упознавањем са реформским захватима које очекује предшколство, кроз двије тематске цјелине:

- *једнак приступ предшколском васпитању и образовању кроз развој мреже предшколских установа* (уређење система; мрежа предшколских установа; оснивање и финансирање; одговорности локалних заједница и владе РС),
- *једнак приступ предшколском васпитању и образовању кроз успостављање квалитета дјелатности* (право на једнак приступ квалитетном програму; инклузија у предшколском васпитању и образовању, дијете и његова права на образовање; права родитеља и питање њиховог организовања).

3. КА РАЗВОЈУ АРТИКУЛИСАНЕ ОБРАЗОВНЕ ПОЛИТИКЕ У ОБЛАСТИ ПРЕДШКОЛСТВА

Унутар анализе мишљења учесника искристалисале су се три опште категорије чије би разумијевање могло допринијети развоју јасне интегративне образовне политике у области предшколства:

1. дјеловање на друштвеном освјешћивању,
2. финансирање дјелатности предшколства,
3. питање образовних стратегија у области предшколства.

Дјеловање на друштвеном освјешћивању – шири контекст за развој предшколства

Имајући у виду да живимо у окружењу у коме се мијења контекст и виђење многих аспеката друштвеног живота, уочљиво је да је оно што сада егзистира у виду система предшколског васпитања и образовања у стању инерције и самоурушавања. Стога, разматрања (приједлога) треба поставити тако да иду мало испред праксе те да буду визија за будућност. У том смислу потребно је:

1. Радити на промјени свијести свих заинтересованих за предшколско васпитање и образовање: родитеља, запослених у предшколским установама, органа надлежних за дјелатност образовања у општинама и органа на републичком нивоу, едукацијом путем лифлета, постера, радио

и ТВ емисија, семинара посвећених значају раног учења и питањима квалитета дјелатности. Други модалитет је употреба медија за подизање свијести и образовног нивоа ширег аудиторијума о дјелатности предшколског васпитања и образовања: глобални и локални аспекти у проактивном маниру (уознавање грађанства са значајем и функцијама дјелатности предшколског васпитања и образовања, подизање свијести о педагошком квалитету у институцијама предшколског васпитања и образовања без обзира на правни статус, укључујући уознавање са подсистемима других земаља). Корисно би било изучити обавезе, и транспарентно их показати грађанству и заинтересованим актерима, које се постављају у оквиру дјелатности предшколског васпитања и образовања када је ријеч о приступању Европској Унији

2. Освјешћивање родитеља чија дјеца нису укључена у институционалне облике предшколског васпитања и образовања (око 90% родитеља дјеце од шест мјесеци до поласка у школу) да њихово дијете има право на предшколско васпитање и образовање, да је то у најбољем интересу дјетета и да држава и општина имају обавезу да омогуће мјесто дјетету у предшколској установи по истом или сличном квалитету у односу на стандарде, у руралним и урбаним срединама, и без изузетака. Родитељи дјеце предшколског узраста требају друштвену подршку како би се организовали, како би јасно изразили своје потребе и борили се за права своје дјеце и своја права, нарочито у погледу лакшег запошљавања мајки чија би дјеца била адекватно збринута у предшколским установама

3. Образовне власти на nivou lokalne самоуправе се морају припремити за развој мреже предшколских установа коју чине све јавне и приватне установе, а која је у њиховој супервизији, распоређене по мјесним заједницама, како би родитељи имали могућност избора за своје дијете. То подразумијева развој методологије прикупљања података о дјечи предшколског узраста, предвиђање потреба и одговора на њих у мјесним заједницама, број мјеста у дјечијим вртићима за дјецу од рођења до поласка у школу, методологија праћења, предвиђање кадровских потреба и сл. Поред тога, локална заједница је обавезна да на транспарентан начин анимира и оснажује приватни сектор у области дјелатности предшколског васпитања и образовања, те да грађанству даје информације о процедурама и олакшицама покретања предшколских установа. Као основа за успостављање партнерства између приватног, јавног и невладиног сектора, локалне самоуправе имају обавезу да иницирају и пруже друштвену подршку приватним предшколским установама да се организују у циљу заједничког дјеловања на специфичним проблемима са којима се сусрећу, те удруживања са јавним сектором у циљу дјеловања на развој предшколства. Сигурно је да ће се у том процесу предшколске установе и дјечији вртићи као организационе јединице суочити са потребом унутрашње реорганизације, у смислу прилагођавања потребама родитеља, као и модернизације унутрашње организације, демократичности управљања и рационалним руковањем материјалним и људским ресурсима.

Јасно финансирање и принцип солидарности – неопходни услови за развој предшколства

Постављајући тезу о томе да свако дијете до поласка у школу мора имати право на средства за своје предшколско васпитање и образовање, те да су наслијеђени принципи финансирања јавног предшколског васпитања и образовања до сада водили у вишеструке дискриминације, запостављајући дјелатност и свдећи је деценијама у исте квалитативне и квантитативне оквире, искључујући дјецу сиромашне, дјецу из руралних крајева и велик број оних чији родитељи нису могли да суфинансирају њихово образовање, искристалисали су се следећи приједлози:

1. Прецизно одређивање критеријума, извора и модела финансирања, са јасним договором између републике (министарстава) и локалне заједнице, може обезбиједити услов око надлежности и друштвене одговорности за свако предшколско дјете. То подразумијева друштвену солидарност, и партнерство и координацију између различитих министарстава (Министарство просвјете и културе, Министарство здравља и социјалне заштите, Министарство за породицу, омладину и спорт и Министарство управе и локалне самоуправе). Право родитеља је да бира јавну или приватну предшколску установу а држава се мора побринути да има увид у квалитет програма и супервизију. Зато остаје отворено питање да ли ће и како држава финансирати дјецу чији родитељи изаберу приватну предшколску установу?

2. Имајући у виду да је нова законска легислатива у области предшколства препознала значај обавезног и бесплатног уписа деце у дечији вртић у години пред полазак у школу, остаје отворено питање финансирање програма. Најбољи интерес за дијете је цијела година и

поред финансирања програма, потребно је финансирати исхрану дјече. Будући да за 90% предшколске дјече Републике Српске, нема мјесто у предшколским установама, остају отворена многа питања. И да се изнађу простори као нпр. у подручним школама или другим објектима мјесних заједница, поставља се питање ко ће финансирати опремање простора и кадрове који би радили са дјецом. Опрема и намјештај морају бити прилагођени дјечи предшколског узраста, а програм и природа раног учења захтијева мноштво дидактичког и практичног материјала. Све то ваља имати на уму у узети у обзир приликом прављења финансијског плана.

3. Држава мора више помоћи локалним срединама које су сиромашне и гдје је негативан прираштај становништва у правцу подршке предшколског васпитања и образовања као једне од пронаталитетних мјера државе. Зато би свака локална самоуправа требала да има права на државна средства за унапређивање дјелатности предшколског васпитања и образовања и то по јасним критеријима који одсликавају принцип солидарности имајући у виду развијеност општина.

Дијете предшколског узраста је „цјеловито“ – у политици му треба интегративно прићи

Предшколско дијете има разноврсне потребе, могућности и интересовања, па је неопходно стратегију развоја образовне политике градити на принципу интеграције, како би се потребе предшколског дјетета препознале и задовољиле у свим системима (социјална заштита, образовање, запошљавање

родитеља, посебно мајки, здравствена заштита, ресор породице, те министарство управе и локалне самоуправе).

1. Предлаже се да се оснује међусекторско тијело на нивоу Републике које ће радити на принципу интегралног приступа предшколском дјетету, што укључује васпитање, образовање, здравствену, друштвену и социјалну заштиту; бригу о породици и бригу о дјечи док су им родитељи на послу. Умрежавање и међусобне консултације интерсоекторског карактера требају бити принцип приступа проблемима у предшколству.

2. Брига за дјецу предшколског узраста кроз флексибилнији систем предшколског васпитања и образовања заснован на потребама корисника јесте системска мјера за бригу о сваком детету, а уједно и брига о породици и порасту наталитета. Друштво мора наћи системско рјешење да се свој дјечи омогући приступ институцијама предшколског васпитања и образовања, а при томе да се избјегава досадашњи приступ који предшколску децу искључује као носиоце права на образовање, друштвену бригу и заштиту.

3. Развој дјелатности предшколства треба заснивати на идеји да је предшколско васпитање и образовање темељ цјеложивотног учења, и Уставна ограничења која предшколство искључују од одговорности друштва, требала би се превазилазити. Јер ако је предшколство први степен ситета образовања једне државе, и ако је то образовање, држава мора обезбиједити средства за сву дјецу, без обзира гдје га добивају (јавне или приватне предшколске установе), и колико имају година

(неколико месеци или шест година). Развој дјелатности предшколства треба да се темељи на идеји да васпитање и образовање мора бити у систему васпитања и образовања и да предшколство има исти третман као већи нивои образовања (основно, средње и високо), што би дало основу да се постигне уједначавање педагошког квалитет за сву дјецу РС у смислу једнаких услова за учење и развој и у развијенијим и у сиромашнијим дијеловима Републике Српске.

4. Дјеца из социјално-угрожених и сиромашних породица морају бити брига друштва и држава мора наћи системско рјешење како да ту дјецу укључи у предшколску установу, најближу мјесту становања, јер је то најбољи интерес за дијете. Амбијент вртића (социјално и материјално окружење) је добар и позитиван простор за подршку развоју дјетета.

4. ЗАКЉУЧАК

Достигнути ниво развоја предшколског васпитања и образовању у Републици Српској указује на маргинализацију и двоструку дискриминацију мале дјеце. Иако се у системским документима предшколско васпитање и образовање прокламује као базични ниво образовања и фундаментално право које му гарантују УН Конвенције о правима дјеце, дјеци из неразвијених општина и социјално-угрожених породица, предшколство је недоступно а право на образовање укинато. Ипак, заплуснути валовима глобализације и ЕУ интеграције улога предшколског васпитања и образовања у друштву постаје све значајнија и дјелатност предшколства, пред државу се поставља као сигуран

показатељ адекватних стратешких потеза у области образовања али и бриге за породицу и просперитет друштва. Како се у свијету па тиме и у Европи, последњих деценија много говори о предшколству као занемареном систему васпитања и образовања, те у најновијим међународним документима паневропске структуре *Интернационалом образовања*, тражи да „влада ураде много тога и пруже јавно и слободно предшколско васпитање и образовање; да више инвестирају у тај сектор, те да преузму одговорности за приступ и доступност образовања од раног дјетињства па навише“, овај рад нуди неке од начина интегративног рјешења проблема и тиме ублажавања маргинализације као принципијелног односа друштва према малој дјечи. Предшколско дијете је цјеловито и поред права на образовање има право и на здравствену и социјалну заштиту и бригу за развој док су му родитељи на послу. Зато и акције на побољшању статуса предшколства морају бити цјеловите и интегративне на добробит и благостање све дјеце и друштва уопште.

5. ЛИТЕРАТУРА

Министарство цивилних послова Босна и Херцеговина. (2004). *Стратешки правци развоја предшколског васпитања и образовања у Босни и Херцеговини*. Сарајево: ОСЦЕ.

Радна група за реформу предшколског васпитања и образовања. (2003). *Предшколско васпитање и образовање у Босни и Херцеговини – кратак преглед стања и стратешки правци развоја*. Сарајево, септембар 2003.

Основе програма предшколског васпитања и образовања (експериментална верзија) (2006), Бања Лука: Министарство просвјете и културе и Републички педагошки завод.

Министарство просвјете и културе. (2007). *Програм предшколског васпитања и образовања*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Министарство просвјете и културе. Републички педагошки завод. (2007). *Радне књиге за предшколске установе*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Спасојевић, П. и Николић, С. (2006). Анализа стања у предшколском васпитању и образовању у Републици Српској. www.rpz-rs.org.

Спасојевић, П., Николић, С. и Мишић, Б. (2006). О искуствима са примјеном Играоничког програма у функцији припреме дјецe за школу. www.rpz-rs.org.

Акциони план за дјецу Бих 2002-2010. Сарајево, април / травањ 2002.